

PRACE EMPIRYCZNE

AGNIESZKA KIJEWSKA

Instytut Psychologii UŁ

Zróżnicowanie postaw rodzicielskich percypowanych przez dzieci o zróżnicowanym poziomie zdolności twórczych

Wprowadzenie

Coraz częściej w psychologii przyjmuje się, że twórczość nie jest zjawiskiem wyjątkowym. Możliwość tworzenia dana jest każdemu człowiekowi, podobnie jak wiele innych ludzkich umiejętności. Współcześnie na plan pierwszy wysuwa się idea kształtowania dyspozycji do tworzenia, które w stanie potencjalnym istnieją bez mała u wszystkich ludzi, w każdym wieku, trzeba je jednak rozbudzać i rozwijać (Rostowski 1988).

O predyspozycjach twórczych decydują w dużym stopniu czynniki wrodzone, jednakże ich rozwój musi być odpowiednio stymulowany w toku wychowania, aby predyspozycje te mogły się w pełni ujawnić. W psychologii powszechnie akceptowane jest przekonanie o szczególnej roli rodziny w rozwoju jednostki, a ogromna jej rola wynika z długotrwałości, wszechstronności i stałości oddziaływań na jednostkę (Sołowiej 1987). Środowisko domowe może sprzyjać rozwijaniu się zdolności twórczych na wiele sposobów: pozwalając dziecku na samodzielność w działaniu i podejmowaniu decyzji, akceptując jego osiągnięcia, ucząc tolerancji i szacunku dla innych, pracowitości i dociekliwości w rozwiązywaniu zadań oraz umożliwiając mu korzystanie w szerokim zakresie z dóbr kulturalnych. Zadaniem rodziców jest poprzez swe oddziaływanie wzbudzić w dziecku własną postawę twórczą wobec życia.

Postawa twórcza polega na wzbogacaniu świata i siebie poprzez otwartość, wrażliwość i spontaniczność w stosunkach z innymi ludźmi, doskonaleniu wiedzy i umiejętności, świadomym kształtowaniu indywidualnego stylu życia (Dąbek 1989).

Zdaniem Rogersa, najistotniejszymi stymulatorami realizacji twórczych możliwości jednostki są: poczucie bezpieczeństwa i poczucie wolności, co w przeniesieniu na teren środowiska rodzinnego oznaczałoby tworzenie klimatu do swobodnego i pozbawionego krytyki działania dziecka w atmosferze bliskości emocjonalnej z rodzicami. Jest to równoznaczne z akceptacją dla nieskrępowanej ekspresji, eksploracji i fantazji – naturalnych u dzieci (Poraj, Świętochowski 1994).

Osoba twórcza według Rogersa, to osoba w pełni funkcjonująca, a więc otwarta na doświadczenia, w pełni umiejąca przeżywać swe uczucia, jest bardziej plastyczna w swym postępowaniu, funkcjonująca w sposób egzystencjalny, którym to terminem autor określa osobę akceptującą proces stałego przekształcania się, zmieniania i rozwoju (Szymański 1987). Zaznaczyć należy, iż koncepcje Rogersa są uwzględniane przez autorów zajmujących się środowiskowym uwarunkowaniem właściwości twórczych jednostki i ich stymulacją (Sołowiej 1987).

Z badań nad rodzinnymi uwarunkowaniami twórczości wynika, że wychowanie posiada dwojaką siłę – może rozwijać lub zabijać możliwości twórcze dzieci i młodzieży. Wśród czynników hamujących rozwój potencjału twórczego w środowisku rodzinnym najczęściej wymienia się następujące zjawiska: brak konsekwencji w wychowaniu, brak równowagi emocjonalnej, a więc nieoczekiwane zmiany nastroju i brak konsekwencji w postępowaniu, formułowanie oczekiwań i wymagań przekraczających możliwości dziecka, ścisłe ograniczenie jego czasu i możliwości działania, zniechęcanie do eksplorowania, dezaprobowanie fantazji (Poraj, Świętochowski 1994).

Wymienione niekorzystne warunki rodzinne powodują ograniczenie swobody dziecka, nie pozwalają na rozwijanie samodzielnych, nowych sposobów myślenia i działania, nie rozwijają wrażliwości na problemy oraz oryginalności. Przy tym typie wychowania rodzice starają się upodobnić dziecko w sposobie myślenia, bycia do wzorów, które sami preferują. Dziecko musi kierować się nakazem rodziców, karzą oni każdy przejaw nieposłuszeństwa i wyrażania własnej opinii. Ten nacisk w kierunku konformizmu szczególnie skutecznie hamuje niezależność i aktywność twórczą dziecka (Dąbek 1988).

Również postawa nadmiernego ochraniania dziecka jest niekorzystna z punktu widzenia twórczości. Jest ona szczególnie niekorzystna do budowania motywacji dla twórczych działań. Nadmiernie ochraniająca postawa rodziców jest szczególnie niebezpieczna, gdyż powoduje budowanie niestabilnej samooceny, małej pewności siebie, w efekcie czego jednostka nie jest zdolna do podejmowania trudnych zadań, jest też mniej otwarta na doświadczenie.

Krytyka, ośmieszanie, obojętność, opryskliwość, lekceważenie dziecięcej dociekliwości tłumią wyobraźnię i fantazję dziecka oraz powodują zaburzenia poczucia własnej wartości (Dąbek 1988). Ogólnie – świadomość bycia ocenianym skutecznie blokuje autentyczność i szczerotę zarówno zachowań, jak i myślenia, co niezwykle utrudnia ujawnianie się zdolności (tamże).

Warunkiem twórczości jest określona postawa wobec samego siebie. Twórczości sprzyja więc jasna świadomość kim się właśnie jest, przekonanie, że to co czynimy ma źródło w nas samych oraz bezwarunkowy szacunek dla samego siebie, poczucie, że ma się jakąś niepowtarzalną wartość i odpowiednie kompetencje (Malicka 1989). Taka postawa kształtuje się, gdy zostają zaspokojone potrzeby bliskości, miłości i zrozumienia, co dzieje się zazwyczaj w rodzinie. Poznanie zatem właściwości środowiska rodzinnego stymulujących twórczy rozwój dziecka jest pożądane i ze względów teoretycznych i z uwagi na praktykę wychowawczą.

Istotny wydaje się wpływ na twórczość młodego człowieka tak ważnego czynnika, jakim jest percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież. Percepcja zachowań rodziców stanowi podstawę prawidłowej interakcji rodzice–dzieci i w głównej mierze kształtuje klimat rodziny, czyli stwarza właściwe lub niewłaściwe warunki rozwoju, w tym również zdolności twórczych. Dlatego zadaniem podjętym w niniejszym artykule jest próba określenia związku między jakością postaw rodzicielskich w percepcji młodzieży a zdolnościami twórczymi.

Metodyka badań

Zależność twórczego myślenia od postaw rodzicielskich w percepcji młodzieży została zbadana za pomocą metod pozwalających na zebranie wiarygodnych danych, spełniających jednocześnie wymogi metodologiczne. W celu ustalenia zmiennej zależnej, tj. poziomu zdolności twórczych badanej młodzieży, zastosowano Test Myślenia Twórczego Urbana, Jellen (Test for Creative Thinking – Drawing Production: Urban, Jellen 1986). Zastosowano również Kwestionariusz „Jakim jesteś” Torrance’a i Khateny w tłumaczeniu J. Sołowiej, służący do stwierdzenia „stopnia nasycenia” osobowości badanej jednostki cechami twórczymi (Sołowiej 1987).

W celu zbadania zmiennej niezależnej zastosowano Kwestionariusz do Badania Postaw Rodzicielskich w Percepcji Młodzieży A. Roe i M. Siegelmana, w autoryzowanym przekładzie W. Kowalskiego (1984). Pozwala on na wyodrębnienie pięciu postaw rodzicielskich – oddzielnie dla matek i ojców, są nimi: postawa kochająca, wymagająca, ochraniająca, odrzucająca i liberalna (tamże).

W przeprowadzonych badaniach uczestniczyło 200 osób, uczniów Państwowego Liceum Muzycznego im A. Wieniawskiego w Łodzi z klas I–IV

liceum, w wieku od 13 do 19 lat. Młodzież badano w szkole, do której uczęszczała. Badania prowadzone były grupowo, cała młodzież wykonywała więc zadania w jednakowych warunkach. Spośród 200 przebadanych osób, na podstawie Testu Myślenia Twórczego Urbana, Jellen wyodrębniono dwie grupy: pierwsza grupa to uczniowie, którzy uzyskali najwyższe wyniki w teście do badania zdolności twórczego myślenia. Grupa ta liczy 31 osób, wśród których jest 17 dziewcząt (54,83%) i 14 chłopców (45,17%). Druga grupa to młodzież, która uzyskała najniższe wyniki w tym teście, grupa ta liczy również 31 osób, wśród których było 19 dziewcząt (61,3%) i 12 chłopców (38,7%). W całej grupie badawczej liczącej 62 osoby znalazło się 36 dziewcząt (58,06%) i 26 chłopców (41,94%).

Na podstawie Kwestionariusza do Badania Postaw Rodzicielskich w Percepcji Młodzieży wyodrębniono w każdej z pięciu postaw trzy poziomy: wysoki (13–20 tetron), przeciętny (8–12 tetron), niski (0–7 tetron).

Analiza ilościowa wyników badań

Rozkład poziomów postaw matek i ojców w każdej ze skal przedstawia tab. 1.

Tabela 1

Rozkład liczbowy i procentowy poziomów percypowanych przez badaną młodzież postaw wychowawczych rodziców

Postawa		Wartości					
		niskie		przeciętne		wysokie	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%
Kochająca	matki	16	25,8	25	40,3	21	33,9
	ojcowie	9	14,5	34	54,8	15	24,2
Ochraniająca	matki	14	22,6	35	56,5	13	21
	ojcowie	12	19,4	34	54,8	12	19,4
Wymagająca	matki	22	35,5	34	54,8	6	9,7
	ojcowie	30	48,4	20	32,3	8	12,9
Liberalna	matki	33	53,2	23	37,1	6	9,7
	ojcowie	31	50,0	20	32,3	7	11,3
Odrzucająca	matki	14	22,6	32	51,6	16	25,8
	ojcowie	11	17,7	15	24,2	32	51,6

Przy rozpatrywaniu rozkładu liczebności i procentów otrzymanego w wyniku zastosowania kwestionariusza A. Roe i M. Siegelmana, nasuwa się przede wszystkim stwierdzenie, że w zakresie postawy kochającej na poziomach skrajnych przeważają liczebnie matki, na poziomie niskim (25,8%) i wysokim (33,9%), ojcowie w zakresie tej postawy przeważają liczebnie na poziomie przeciętnym (54,8%). W obrębie postawy wymagającej na poziomach skrajnych przeważają liczebnie ojcowie, na poziomie niskim (48,5%), na poziomie wysokim (12,9%), matki w zakresie tej postawy przeważają nad ojcami na poziomie przeciętnym (54,8%). W przypadku postawy liberalnej zaznacza się wyraźna przewaga matek nad ojcami na poziomie niskim (22,6%) i przeciętnym (51,6%), natomiast w obrębie tej samej postawy na poziomie wysokim dominują ojcowie (51,6%). W zakresie postaw ochraniającej i odrzucającej wyniki matek i ojców są na wszystkich trzech poziomach wyrównane (tab. 2).

Przy porównywaniu średnich wyników otrzymanych przez badane grupy nie zarysowują się różnice o statystycznie istotnym znaczeniu, z wyjątkiem postawy ochraniającej. Młodzież o wysokim poziomie twórczości w ujęciu Urbana, rzadziej spostrzega postawę ochraniającą matek i ojców niż młodzież o niskim poziomie twórczości, w przypadku matek zależność ta jest istotna statystycznie na poziomie istotności $p < 0,03$ (tab. 3).

Na podstawie danych tab. 3 można stwierdzić, że istnieje statystycznie istotna zależność między prezentowaną przez matkę oraz ojca postawą kochającą a wysokim poziomem zdolności twórczego myślenia według Urbana ($p < 0,003$), a także niskim poziomem zdolności twórczego myślenia ($p < 0,05$). Różnice pomiędzy postawami wymagającymi oraz odrzucającymi rodziców a twórczością niską i wysoką ich dzieci są nieistotne statystycznie. Zależność pomiędzy prezentowaną zarówno przez matkę, jak i ojca postawą ochraniającą a wysokim poziomem zdolności twórczego myślenia występuje na statystycznie istotnym poziomie ($p < 0,003$). W przypadku postawy ochraniającej prezentowanej przez obu rodziców a niskim poziomem twórczości ich dzieci zależność ta występuje na bardzo istotnym poziomie $p < 0,00$. Istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy prezentowaną przez matkę i ojca postawą liberalną a wysokim poziomem zdolności twórczego myślenia według Urbana ($p < 0,004$). W przypadku dzieci o niskim poziomie twórczości zależność ta jest statystycznie nieistotna.

Tabela 2

Zróżnicowanie rozpatrywanych grup ze względu na badane zmienne w świetle wartości średnich

Postawa	Kochająca		Wymagająca		Ochraniająca		Liberalna		Odrzucająca											
	matka		ojciec		matka		ojciec		matka		ojciec									
	X_{sr}	σ	X_{sr}	σ	X_{sr}	σ	X_{sr}	σ	X_{sr}	σ	X_{sr}	σ								
Wysoka twórczość wg Urbana	35,16	4,59	31,68	5,25	23,45	6,05	22,37	5,26	25,96	4,68	23,0	6,03	24,45	3,96	27,24	5,0	14,7	4,54	15,51	4,05
Niska twórczość wg Urbana	34,83	3,75	33,03	4,18	22,7	3,7	23,89	5,96	28,51	4,63	23,98	5,6	24,7	3,96	24,65	7,68	16,25	4,41	16,75	5,57
Test t-Studenta	t = 0,30		t = -1,08		t = 0,58		t = -1,03		t = -2,15		t = -0,63		t = -0,26		t = 1,52		t = -1,36		t = -0,97	
Poziom istotności	pi < 0,76		pi < 0,28		pi < 0,56		pi < 0,3		pi < 0,03		pi < 0,53		pi < 0,79		pi < 0,13		pi < 0,17		pi < 0,33	

Tabela 3

Zróźnicowanie rozpatrywanych postaw ojców i matek ze względu na badane zmienne w świetle wartości średnich

Wyszczególnienie	Poziom zdolności twórczych wg Urbana			
	wysoki		niski	
	\bar{x}_{sr}	σ	\bar{x}_{sr}	σ
Postawa kochającej matki	34,89	4,6	34,72	3,85
Postawa kochającego ojca	31,68	5,2	33,03	4,18
Test t-Studenta	t = 3,28		t = 1,97	
Poziom istotności	pi < 0,003		pi < 0,05	
Postawa wymagająca matki	22,93	5,75	22,86	3,77
Postawa wymagająca ojca	22,37	5,26	23,89	5,96
Test t-Studenta	t = 0,64		t = -0,94	
Poziom istotności	pi < 0,52		pi < 0,35	
Postawa ochraniająca matki	26,03	4,82	28,55	4,6
Postawa ochraniająca ojca	23,00	6,03	23,96	5,6
Test t-Studenta	t = 3,29		t = 4,29	
Poziom istotności	pi < 0,003		pi < 0,00	
Postawa liberalna matki	24,31	4,04	24,62	4,07
Postawa liberalna ojca	27,24	5,00	24,65	7,68
Test t-Studenta	t = -3,17		t = -0,02	
Poziom istotności	pi < 0,004		pi < 0,98	
Postawa odrzucająca matki	14,68	4,63	16,44	4,49
Postawa odrzucająca ojca	15,51	4,05	16,75	5,57
Test t-Studenta	t = -1,02		t = -0,27	
Poziom istotności	pi < 0,31		pi < 0,78	

Podsumowanie wyników

Rezultaty wielu badań wykazywały, że wpływ postaw rodziców na dziecko, a w szczególności ich stosunek emocjonalny, czyli „temperatura uczuć”, sposób ich okazywania oraz ich rodzaj ma znaczący wpływ na rozwój intelektualny w powiązaniu z rozwojem twórczym. Niektórzy psychologowie

dowodzą w swych badaniach, że rozwojowi twórczemu sprzyja postawa rodziców, która charakteryzuje się chłodem uczuciowym. A. Roe stwierdziła, że charakterystyczną postawą dla jednostek twórczych jest postawa przypadkowości, która polega na umiarkowanym zainteresowaniu dzieckiem i takimż okazywaniu uczuć (Sołowiej 1987). Analogiczne zjawisko wykazali Ch. Scheefer i A. Anastazi. Według tych autorów, doświadczenie pewnej izolacji, a nawet pewnego oddalenia od rodziców w okresie dzieciństwa i młodości stymulowało rozwój samodzielności dzieci, tendencji introwertywnych, wrażliwości, sprzyjało wykształceniu się świadomości własnego życia wewnętrznego, wyobraźni, zainteresowań poznawczych i estetycznych (Sołowiej 1987). Takie chłodne stosunki emocjonalne między dziećmi twórczymi a ich rodzicami trudno jest pogodzić z bliskością emocjonalną zalecaną przez wielu psychologów (Martynowicz 1977). Z badań zależności poziomu zdolności twórczego myślenia w ujęciu Urbana od jakości postaw rodzicielskich percepcji młodzieży wynika, że młodzież wysoko twórcza spostrzega swoich rodziców jako kochających, a więc według A. Roe i M. Siegelmana, którzy stwarzają dziecku ciepły klimat miłości, bliskości emocjonalnej, poświęcenia i uwagi, ale nie przejawiają przy tym postawy świadczącej o nadmiernej ingerencji w życie dziecka. Mówiąc jednak o bliskości emocjonalnej, nie należy mylić jej z postawą nadmiernie pobłażliwą czy zbytym ochranianiu dziecka, co wpływa ograniczająco na jego rozwój. Dzieci rodziców nadmiernie kontrolujących są mało oryginalne w myśleniu, ulegają wyraźnie presji wychowania, brak im wytrwałości i fantazji w działaniu, nie cechuje ich ciekawość intelektualna. Rodzice dzieci o wysokim poziomie zdolności twórczych są spostrzegani jako miernie ochraniający, co więcej – zgodność rodziców w zakresie tej postawy wykazanej w badaniach okazuje się znacząca. Autokratyczna postawa rodziców wobec dzieci wpływa wybitnie hamująco na ich rozwój, czego wyrazem jest m. in. obniżenie ilorazu inteligencji. Dzieci te są jeszcze mniej oryginalne niż te, które są nadmiernie ochraniane, są także mniej wytrwałe i pozbawione fantazji (Malicka 1989). Wymagająca postawa ojców – jak wykazują badania – pozostaje w ścisłej zależności z niskim poziomem twórczości ich dzieci. Rodzice wymagający – w rozumieniu A. Roe i M. Siegelmana – ustalają dziecku wysokie wymagania w różnych dziedzinach. Wprowadzają ścisłe zarządzenia i żądają ich bezwzględного przestrzegania (Kowalski 1984).

Każde dziecko mogłoby być opisane jako twórcze, ponieważ wszystkie dzieci mają potrzebę nowości – centralnego motywu rozwoju ludzkiego. Ta nieodłączna ciekawość, usiłowanie zdobycia wiedzy, poszukiwanie bodźców i problemów jest zwykle bardzo silna we wczesnym dzieciństwie (Urban 1991). Jeżeli zatem rodzice zadowolają się wyłącznie przedstawianiem dziecku właściwych dla siebie i poprawnych z własnego punktu widzenia sytuacji

i ich rozwiązań oraz narzucaniem ich w sposób nieznoszący sprzeciwu, to powodują, że dziecko nabywa sztywne nawyki, nie jest zachęcane do poszukiwania nowych rozwiązań i sprawdzania ich w rzeczywistych sytuacjach życiowych.

Jaka zatem postawa rodziców wydaje się najwłaściwsza dla rozwoju twórczego młodego człowieka? Można sądzić, że tą postawą jest ta, którą można by umieścić pomiędzy zupełnym chłodem uczuciowym rodziców a nadmierną ich ochroną i kontrolą. W świetle wyników badań okazuje się, że młodzież wysoko twórcza częściej spostrzega postawy swoich rodziców jako liberalne, zarówno u ojca, jak i matki, a więc i w tym przypadku zgodność postawy rodzicielskiej zdaje się mieć znaczenie. Swoiście rozumiana postawa liberalna charakteryzuje się tym, że daje dużą swobodę. Rodzice dzieci twórczych dają im prawo do samodzielności, przy jednoczesnym dużym wsparciu, tolerancji, zaufaniu, zrozumieniu i akceptacji. Szczególnie ważne jest więc istnienie więzi emocjonalnej w rodzinie przy zachowaniu dystansu emocjonalnego, takie cechy twórcy, jak: giętkość myślenia, wrażliwość na problemy, inwencja mogą rozwijać się bowiem w atmosferze wzajemnych kontaktów zaspokajających podstawowe potrzeby psychiczne, które sprzyjają rozwojowi samodzielności, odpowiedzialności i zaufania we własne siły, co wydaje się niezbędne do bycia twórczym.

Wnioski

Badając zależności poziomu zdolności myślenia od jakości postaw rodzicielskich w percepcji młodzieży, można zauważyć pewne statystycznie istotne zależności:

1. Młodzież o wysokim poziomie zdolności twórczych według Urbana spostrzega swoich rodziców jako kochających.

2. Rodzice dzieci o wysokim poziomie zdolności twórczego myślenia są spostrzegani jako miernie ochraniający, zgodność rodziców w tym zakresie jest również znacząca.

3. Bardzo ważna zależność, statystycznie istotna, występuje pomiędzy wymagającą postawą ojców a niskim poziomem twórczości ich dzieci.

4. Młodzież wysoko twórcza częściej spostrzega postawy swoich rodziców jako liberalne; co więcej – zgodność rodziców w zakresie tej postawy zdaje się pozostawać w zależności z wysokim poziomem zdolności twórczych ich dzieci.

Bibliografia

- Dąbek A. (1988), *Psychologiczne podstawy twórczej aktywności dziecka*, WSiP, Zielona Góra
- Kowalski W. (1984), *Kwestionariusz Stosunków Między Rodzicami a Dziećmi A. Roe i M. Siegelmana*, WRiTV, Warszawa
- Sołowiej J. (1987), *Rodzinne uwarunkowania twórczości dzieci i młodzieży*, „Zeszyty Naukowe”
- Urban K. (1991), *On the Development of Creativity in Children*, „Creativity Research Journal” 4, 2
- Malicka M. (1989), *Twórczość, czyli droga w nieznanne*, WSiP, Warszawa
- Martynowicz E. (1977), *Z badań nad twórczo uzdolnionymi dziećmi i młodzieżą*, „Psychologia Wychowawcza”, 1
- Poraj G., Świętochowski W. (1994), *Związek postaw rodzicielskich z występowaniem wzoru zachowania A u młodzieży o różnym poziomie zdolności twórczych*, „Psychologia Wychowawcza”, 1
- Rostowski J. (1988), *Zdolności i uzdolnienia oraz ich uwarunkowania*, „Oświata i Wychowanie”, 20
- Szymański M. (1987), *Twórczość i style poznawcze uczniów*, WSiP, Warszawa

AGNIESZKA KIJEWSKA

Multi-Perception of parental attitudes by children with different levels of creativity

Numerous research results have submitted evidence to indicate that parent–children relationships, and especially parents’ emotional attitude, types of feelings, and the way of expressing them, exert significant influence upon intellectual development of their children and the development of creative thinking abilities.

The objective of the current article lies in the attempt at defining the relationship between the quality of parental attitudes as perceived by adolescents and creative abilities of the examined adolescents, which have been assessed on the basis of the Test of Creative Thinking by Urban and Jellen. Measurement of independent variable has been performed using The Parent–Child Relations Questionnaire (PCR) by A. Roe and M. Siegelman, translated by W. Kowalski. Significant dependencies between the variables, especially between high level of creative abilities of adolescents and loving, protective, and liberal attitudes of their parents, have been revealed.

Key words: creativity, parental attitudes, perception of attitudes.